

ТИПИ СУЧАСНИХ ФЕДЕРАЦІЙ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

У роботі досліджується поняття та сучасні типи федералізму. Автор аналізує основні підходи та критерії типологізації федерацій. Увагу зосереджено на типах федерацій та їх особливостях у сучасному світі. Зроблено висновок про необхідність відповідності типу федерації етнічному складу населення країни та характеру його розселення.

Ключові слова: федералізм, федерація, суб'єкти федерації, типи федерацій.

Стогова О.В.

ТИПЫ СОВРЕМЕННЫХ ФЕДЕРАЦИЙ: ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ

В работе исследуется понятие и современные типы федерализма. Автор анализирует основные подходы и критерии типологизации федераций. Внимание акцентируется на типах федераций и их особенностях в современном мире. Автор пришел к выводу о необходимости соответствия типа федерации этническому составу населения страны и характеру его расселения.

Ключевые слова: федерализм, федерация, субъекты федерации, типы федераций.

Stogova O.V.

TYPES OF MODERN FEDERATIONS: DESCRIPTION AND FEATURES OF APPLICATION

The concept and modern types of federalism are explored in the article. The author analyzes main approaches to federations and criteria of their typology. Attention is focused on the types of federations and their characteristics in the modern world. The author made the conclusion that the type of federation should conform to the ethnic composition of population and settlement peculiarities.

Keywords: federalism, federation, the subjects of the federation, the types of federations.

Постановка проблеми. Складно пригадати країну, яка за останні двадцять років не намагалася би змінити статус окремих регіонів чи змінити політико-адміністративні кордони. У глобалізованому світі інтенсивно ідуть пошуки форм оптимального державного устрою, ефективних політико-адміністративних одиниць. Активно проводиться дискусія науковців та практиків з приводу взаємообумовленості форм державного устрою, політико-адміністративних одиниць та розподілу і співвідношення функцій центру і суб'єктів у федераціях. Федераціями відповідно до конституцій є 24 країни світу [1, с. 384], в них проживає близько третини населення світу. Значна кількість сучасних держав мають певні ознаки федералізму, використовуючи його можливості для вирішення конкретних проблем. У ХХ столітті виникло багато нових держав, які мають ознаки федералізму або розглядають можливість його впровадження. Унітарна нація-держава переживає період кардинальних змін. Тому актуальність

вивчення сутності федералізму, його типів та можливостей вирішувати проблеми людства набуває важливого значення у XXI столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Федералізм активно досліджувався зарубіжними вченими. Засновником загальної теорії федералізму можна вважати Й. Альтузіуса, який розробив «федеральну теорію народного суверенітету» на основі принципу союзу чи згоди. Федерація, на думку Альтузіуса, створюється як наслідок ієрархічного підвищення новоутвореного союзу над меншими за розмірами союзам – починаючи від родини до держави. Свій внесок у вивчення федералізму зробили А. Гамільтон, Д. Медісон, які доводили, що кожен громадянин в умовах федеративної системи належить до двох спільнот – штату і союзу в цілому. У подальшому федералізм досліджувався через осмислення суверенітету – політико-правового статусу, повноважень і компетенцій федерації та її складових частин. Так, суверенітет федерації та її складових частин розглядали Г. Еллінек, П. Лабанда, М. Зейдель. Сучасні західні дослідники А. Фрідмен, А. Моммен, Г. Таллок, Д. Елазар зосередилися на новітніх підходах до проблем федералізму. Проблеми російського федералізму досліджували Б. Страшун, Ю. Тихомиров, В. Чиркін, В. Колосов, Н. Мироненко. Значний вклад у вивчення федералізму внесли і вітчизняні дослідники: О. Картунов, О. Маруховська, В. Ребало, М. Обушний, О. Майборода, Ю. Римаренко, О. Куць, П. Надолішній.

Невирішеною раніше залишається проблема чинників, що визначають федеративний устрій як оптимальний для конкретної країни у певний період часу. Детальнішого дослідження потребують типи федералізму, що застосовуються у сучасному світі та аналіз тих проблем, які ці типи федерації здатні вирішити.

Метою статті є вивчення підходів до типологізації федерацій, аналіз основних типів федерацій у сучасному світі та визначення їхніх особливостей. У висновку маємо визначити, які суспільні проблеми можна вирішити, використовуючи певний тип федералізму.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації поставленої мети слід визначитися із тим, що ми розуміємо під федералізмом і які саме держави є федеративними. Визначення федеративної держави засновуються частіше на трьох критеріях: дворівневій структурі державного управління, самостійності і самодостатності цих рівнів управління у межах їхньої компетенції, наявності сфер життя, які на регіональному рівні регулюються автономно, незалежно від центральної державної влади. Важливим критерієм федеративної держави є використання територіального принципу в організації рівного політичного представництва громадян на регіональній основі. Крім формальних критеріїв, дослідники вказують на необхідність специфічного типу політичної культури громадян, яка сприяє співробітництву між індивідами та основними соціальними групами. Зі вказаних критеріїв можна зробити висновок, що федеративна держава здатна функціонувати ефективно за наявності партнерства громадян та соціальних груп і визнання законних інтересів як центром так і суб'єктами.

Федералізацію не слід плутати із децентралізацією в унітарній державі [2], принципова відмінність полягає у чіткому розподілі управлінських функцій між рівнями державної влади. Тому федералізм визначають також як форму організації політичного життя громадян у багатоскладових суспільствах. Так, громадяни федерацій у ієрархії територіальних ідентичностей крім локальної (територіальної громади) та національної (державної), обов'язково мають ще і регіональну (суб'єкта федерації).

Критерієм відповідності змісту федеративної держави її формі є співвідношення кількості населення федеральної столиці до інших міст країни. Гіпертрофія столиці вказує на занадто високу концентрацію управлінських функцій у центрі [1, с. 385].

Маючи значний потенціал для вирішення проблем людства, федералізм і сам здатний їх створювати. Основною проблемою є протистояння представництва регіонів і представництва громадян. Федералізм у однорідних в етнічному відношенні країнах має свої особливості. У поліетнічних федераціях гострою проблемою є можливість тиранії меншості у суб'єкті створеному за національною ознакою. Федералізм у багатонаціональних країнах часто є не метою реалізації певних принципів, а засобом збереження територіальної цілісності. У таких державах федералізм дає меншинам можливість впливу на політичні процеси та доступ до матеріальних ресурсів, тобто посилює групову мобілізацію, і за певних умов, сепаратистські настрої. Досвід СРСР, Югославії, Чехословаччини та проблеми у Бельгії [3, с. 57] на рубежі ХХ-ХХІ ст. є доказом цієї тези.

Нині у світі існує невелика кількість справжніх багатонаціональних федерацій. Ідея створення багатонаціональної федерації домінувала в соціалістичній думці на рубежі ХІХ - ХХ ст. На соціалістичну теорію державного будівництва та на розуміння національного питання вплинув досвід Австро-Угорської та Російської імперій. Як вказує О. Куць: «Імперії були практичним втіленням економічної взаємозалежності та своєрідного політичного інтернаціоналізму» [4, с. 31]. Соціалістичні лідери вважали, що потрібно лише зруйнувати автократію, демократизувати центральний уряд і дозволити певний рівень місцевої автономії і солідарність робітників збереже єдність федерації від сепаратизму. О. Бауер та К. Реннер пропонували перетворення Австро-Угорщини на багатонаціональну соціалістичну федерацію, на практиці ця ідея була реалізована на теренах Російської імперії.

На початок 1995 року у світі існувало 18 федеративних держав з майже 440 суб'єктами. Більшість з них побудована за адміністративно-територіальним принципом (Австралія, Австрія, Бразилія, Мексика, США, ФРН). Деякі побудовані за національно-територіальним принципом (Росія), або за етнотериторіальним (Бельгія, Індія, Швейцарія). Адміністративно-територіальний принцип обирають відносно однорідні в етнічному плані країни. Поліетнічні та багатонаціональні обирають національно-територіальний принцип побудови або етнотериторіальний. З цього погляду федерацію можна розглядати як проміжну ланку між колишньою імперією та майбутніми національними державами. З усіма її проблемами та недоліками ця ланка здатна ефективно вирішувати національні проблеми.

Федералізм як практика об'єднання не етноспільнот, а територій проявив себе ефективно в США та Німеччині. Але головною проблемою для цих держав став розподіл влади між рівнями і зміцнення верховенства центру.

Традиційно влада намагалася вирішувати етнокультурні проблеми засобами регіональної політики, що засновані на підйомі ефективності економіки і, як наслідок, рівня життя населення. Адаже зміни у політико-територіальному устрої потребують складних конституційних процедур і високого ступеня політичної згоди у суспільстві. Так, дебати про зміни у державному устрої Канади тривають не одне десятиріччя, але до практичної реалізації змін, що пропонуються, справа так і не дійшла. Але є і приклади втілення змін в організації державного управління, так у Великобританії 1998 року відбулися референдуми в Уельсі та Шотландії, які висловилися за формування представницьких органів і наділення новими повноваженнями регіональних влад. Великобританія утворилася як унітарна держава, перетворилася згодом на імперію, унаслідок деколонізації залишилася у попередніх кордонах і постала перед вибором між децентралізацією та федеративною перспективою. Консерватори виступають проти деунітаризації, побоюючись розпаду країни. Але приклад референдумів в Уельсі та Шотландії дає підстави очікувати подальшої деунітаризації Великобританії. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії є унітарною державою з елементами федералізму. Англійці складають 77,3%, шотландці -9%, ірландці - 4%, валлійці - 0,8%. Королівство складається з чотирьох частин та п'яти самоврядних

островів: Шотландії гарантовано власну місцеву адміністрацію, закони, центральний банк; Уельсу – національно-територіальну автономію, Північній Ірландії – місцеве правління із власним законодавством, островам – автономія.

Окремою проблемою у дослідженні федералізму є типологізація федерацій. Критеріями їх типологізації є: генеза, тривалість існування, національні та етнокультурні відмінності у складі населення, рівноправність суб'єктів федерації, відмінності в економічному потенціалі, характер ідентичності, інституціональний устрій, рівень політичної мобілізації етнорегіональних груп населення.

Федеративні держави також типологізують за ступенем асиметрії між центром та суб'єктами, нерівності статусів суб'єктів [5]. Виділяють три теоретичні моделі федералізму: американська, швейцарська, канадська [1, с. 393]. Незважаючи на відмінності у моделях федерацій, засоби, які там застосовуються для вирішення конфліктів мають багато спільного. Їх можна поділити на: посилення централізації, надання додаткових прав одній із сторін конфлікту, створення немажоритарних державних інститутів, делегування компетенцій на максимально низькій рівень. Федерації можна типологізувати і за формальними ознаками: кількість суб'єктів та відмінність у розмірах територій, характеристиках населення і розвитку.

Використовуючи вказані критерії можна виділити наступні типи федералізму, до яких тяжіють і унітарні держави, які реалізують певні принципи федеративних: західноєвропейський (давні традиції самоуправління, елементи державності суб'єктів), північно - американський (федерації мігрантів, створені з метою побудови ліберальної демократії, висока децентралізація державної влади), латиноамериканський тип (створені внаслідок розпаду імперій, асиметричні, з централізованою державною владою), острівний тип (нові, асиметричні, слабо інтегровані), афро - азійський тип (сталі централізовані федерації створені національними елітами регіонів «згори»), нігерійський тип (федералізм як засіб збереження єдності різнорідних в усіх відношеннях регіонів, частин колишніх колоній) [1, с. 402-404]. Виділяли і так званий «соціалістичний федералізм», який чітко відокремлювали від «буржуазного». Перший теоретично наділявся наступними ознаками: добровільність, національно-державний характер, рівність і гарантії суверенітету суб'єктів федерації. Але практика скоріше нагадувала «політичний федералізм». О. Картунов, І. Курас визначають «політичний федералізм» наступним чином: це стан державно-політичного організму, де наявні складові чи структурні елементи, якими етноси та етноспільноти позбавлені права на самовизначення або таке право має формальний характер і стримується політичними чи військовими чинниками [6, с. 295]. Так було засновано федерацію національних республік у СРСР. Як наслідок, в усіх союзних і автономних республіках виникли такі передумови незалежного існування: власна адміністративно визначена територія, населена переважно мешканцями корінної національності, власна політична еліта, національна інтелігенція, інститути національної культури (література, театр, музика). У сучасній Росії проблема державного устрою стоїть не менш гостро. Існують різні погляди на перспективи розвитку РФ. Одні автори вважають, що національно-державний устрій бажано зберегти й розвивати за рахунок утворення нових національних республік. Інші пропонують переведення всієї федерації на адміністративно-територіальний принцип побудови держави з ліквідацією існуючих національно-державних утворень. Прикладом розглядають губернський устрій Російської імперії до 1917 року. На користь такого підходу свідчить той факт, що лише 6 з існуючих республік мають 50 і більше відсотків населення, а в решті титульна нація в меншості. За даними А. Дороченкова, національно-територіальними утвореннями охоплено всього 7 % населення, нетитульне населення національних республік складає 10,6% громадян РФ [7, с. 114].

Визнаючи складність типологізації федерацій, французький дослідник Ж.Ф. Обер наголошує, що не існує двох однакових федеративних держав і пропонує розглядати неунітарні форми державного устрою.

Висновки. Федеративні відносини мають договірний характер, тому знаходяться у постійному розвитку. Обираючи тип федерації, більше уваги слід звертати на його практичні переваги, ніж теоретичну чистоту федеративного устрою. У багатонаціональній державі демократія може бути проявлена більш повно лише за умов федеративного устрою, тип федерації має визначитися кількістю національних груп, що мешкають в межах держави, характером їхнього розселення та рівнем політизації. Національно-територіальний тип федерації створює максимальні умови для майбутнього самостійного існування національних груп. Адміністративно - територіальний тип з наявністю культурної автономії для національних груп виявляється найбільш стабільним, неконфліктним. Для однорідних в етнічному плані країн оптимальною є адміністративно- територіальний тип федерації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география / А.В. Колосов, Н.С. Мироненко. – М.: Аспект Пресс, 2001.- 472с.
2. Стогова О.В. Децентралізація у федераціях: проблеми критеріїв та оцінювання / О.В. Стогова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна “Питання політології”. – 2008. – № 810. – С.99-105.
3. Уоттс Рональд Л. Федеративні системи / Перекл. з англ. Р.Ткачук; Гол. ред і автор передм. Дж. Перлін. Х Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2002. – 192с.
4. Етнонаціональні чинники державотворення: Монографія / О.М. Куць, В.В. Лісничий, Ю.О. Куц; Керівник авт. кол. О.М. Куць. – Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. – 108с.
5. Стогова О.В. Проблеми асиметрії у сучасних федеративних системах // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна “Питання політології”. – 2007. - №785. – 196с., С. 105-110.
6. Основи етнодержавознавства : Підручник / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Либідь, 1997. – 656с.
7. Дороченков А.И. Взгляд на национально-политические проблемы современной России // Этничность. Национальные движения. Социальная практика: Сб. статей. – Санкт- Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1995. – 336с.

Стогова, О.В. Типи сучасних федерацій: характеристика та особливості застосування [Текст] /

Стогова О.В. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. - № 1031. – С. 106-111.